

Byggeskik på landet

Blandt alle Sønderjyllands bevarede bulhuse står den store lade ved Tyrstrup gl. præstegård som den mest imponerende og den mest intakte. Laden fortæller om en byggetradition, som har rod i gammel nordisk byggeri, men som i nyere tid i Danmark stort set kun havde sin udbredelse i den sydlige del af Østjylland, formentlig på grund af skovrigdom.

De ældste bebyggelser

At kommunen som helhed ikke indeholder en mængde meget gamle bygninger, må tilskrives den omstændighed, at hele den østlige del af kommunen omfatter et område, der i midten af forrige århundrede gennemlevede en velstandsperiode, der formentlig har fjernet store senmiddelalderlige bygværker. For den vestlige dels vedkommende det faktum, at jordens beskaffenhed først har gjort området bebygget og dyrket på et væsentligt senere tidspunkt, og med en mere fattig befolkning.

Fra Mogens Clemmensens atlas med bulhuse ved vi, at der har ligget store bulhusanlæg i kommunens østlige del (Grønninghoved og Knud). Disse er forsvundet og erstattet med nyere byggeri for landbruget. Tilbage blandt den ældste bebyggelse er bulladen ved den tidligere præstegård i Tyrstrup, beliggende ved Smedeholm skov vest for Christiansfeld. I Stubbum ligger en 1700-tals gård stadig ret intakt, mens det i øvrigt er karakteristisk, at den ældste bebyggelse bedst er bevaret i de tidligste husmandssteder. I Fjelstrup er delvis bevaret en sådan række ejendomme langs nordsiden af dalen mod øst. Husene er formentlig opført i begyndelsen af 1700-tallet, alle i kraftigt bindingsværk og indeholdende stald og bolig under et længetag, alle beliggende øst-vest.

Stubbumgårdvej 23 repræsenterer noget af det ældste og bedst bevarede. En del af bindingsværket og de oprindelige vinduer med ni ruder i hver ramme er bevaret ligesom korshuset og de formentlig oprindelige fjællebeklædte gavle.

Abildstrup i Åstorp er et nogenlunde helstøbt anlæg. Stuehuset bærer umiskendeligt præg af rokoko med sit høje tag. Gavlene har tidligere være halvvalmede og taget formentlig tækket med strå.

Blandt områdets perler af klassicistiske gårdanlæg er der flere, som bør fremhæves. Anderupgårds hovedbygning er et helstøbt hus, der indeholder en række af de klassiske stilelementer.

De store gårde

Det væsentligste element i landområdernes byggeri er ubetinget de store gårde, der som tidligere nævnt opførtes i størstedelen af kommunen, dog med en koncentration i de østlige områder.

Kommunen indeholder en næsten ufattelig stor mængde af fremragende gårdanlæg fra perioden o.1820 og frem mod slutningen af århundredet. Mange af anlæggene er i en ret god bevaringstilstand.

Det ses på de tidligste af gårdanlæggene, at der har været en vis afsmitning fra byggeriet i Christiansfeld. Her skal nævnes en gård i Ersted med intakte udlænger og delvis bindingsværk, samt gården Abildstrup i Åstorp og Ballegård ved Hejls. Gården i Ersted har præg af ældre byggeri, mens de to sidstnævnte tydeligt bærer præg af rokoko.

Den klassicistiske påvirkning præger byggeriet i årene fra o. 1845-50 og frem til o.1875. Der findes en lang række flotte bygninger fra denne periode, og billedeksemplerne fortæller bedre end ord, at det er en række fremragende eksempler på tidens byggestil. Blandt de ældste er formentlig gården Bygvrå i Fjelstrup, opført med stråtag, mens f.eks. Juhlsminde, Hjerndrupgård og Anderupgård fremtræder som mere ren-dyrket klassicisme.

O. 1880 vinder preussiske stilelementer indpas i arkitekturen, og der bygges fine gårdanlæg, som f.eks. Lamhavegård ved Hjerndrup, Langagergård i Hvinderup og Toftgård i Knud - alle med tidstypiske detaljer såsom trempelkonstruktion, ret flad taghældning og skifertag. Facadearkitekturen indeholder en række fine detaljer, som man ikke så tidligere. Et unikt eksempel fra samme periode er hovedbygningen til Kokærgård, opført 1884, og i en ganske anden stil. Historicismen i denne bygning har mange træk fælles med en række bygninger, opført af arkitekten L.A. Winstrup (1815-89). Winstrup stod bl.a. for opførelsen af Tyrstrups nye kirke fra 1864, den tidligere præstegård i Aller, Latinskolen i Haderslev, samt ombygningen af det middelalderlige rådhus samme-steds.

Som et overgangsfænomen mellem tysk og dansk "Hjemstavnsarkitektur" skal nævnes Klostergården i Hejls.

Det tidligere toldsted på bakkeskråningen ned mod Kær Mølle er en typisk repræsentant for den stil, der slår igennem inden for det tyske, offentlige byggeri omkring århundredskiftet.

Med byggeriet ved Aller skole fra 1908 er der markeret en stilændring. Den tyske Heimatschutz-stil er slået igennem, hvilket betyder lidt færre dekorative elementer og lidt mere beskedent bygningsvolumen.

Husmandsbrugene, der er udstykket fra domænegården Tågerup vest for Stepping, er blandt de tidligste. De fleste er vinkelbyggede og under et sammenhængende tag som dette.

Offentligt byggeri

Det offentlige byggeri i kommunen koncentrerer sig i perioden mellem århundredskiftet og 1910 og grupperer sig anvendelsesmæssigt i henholdsvis skolebygninger, gendarm- og toldbygninger samt bygninger i forbindelse med de smalsporede jernbaner.

Indenfor skoleområdet skal især fremhæves den ældste del af skolen i Aller (nu friskole), som er et fint eksempel på den nationalromantiske tyske stil, der havde stor udbredelse. Fra samme tid kan nævnes den ældre del af skolen i Taps, som tydeligt viser forskellen til dansk byggeri.

Den samme forskel gør sig gældende indenfor det byggeri, der knytter sig til anlægget af de smalsporede jernbaner. I forbindelse med anlægget af banen fra Haderslev (1899), over Sillerup og Fjelstrup, til Christiansfeld, opførtes en række stationsbygninger i samme officielle, tysk-nationalromantiske stil. Byggeriet af stationsbygninger i forbindelse med den nordlige bane fra Hejlsminde over Vejstrup-Sjølund mod Kolding er derimod i langt højere grad præget af dansk arkitekturopfattelse og må nærmest anses for at være forløbere for Bedre Byggeskik - dog med træk, der stammer fra engelske forbilleder.

Gendarmhusene og toldbygningerne i forbindelse med Kongeågrænsen er bygninger, der repræsenterer den officielle tyske stil fra slutningen af forrige århundrede. Blandt disse kan fremhæves de tidligere gendarm- og toldbygninger ved Kær Mølle og ved Meng. Begge bygninger indeholder karakteristiske detaljer, som store pudsede felter, omkranset af røde murstensbånd og udhæng båret af fint svejfede knægte. Disse stilelementer er videreført fra den nationalromantiske periode i firserne og først i halvfemserne.

Den tidligere stationsbygning i Sjølund viser den markante forskel, der er mellem det offentlige tyske og det danske byggeri. Denne stationsbygning indeholder helt klart stilelementer, der er forløbere for den danske Bedre Byggeskik.

Husmandsbrugene

Den absolut største gruppe af ensartet bebyggelse i kommunen udgøres af de godt og vel 200 husmandsbrug, som fra o. 1920 og frem til o. 1950 udstykkedes fra en række af de store gårde, heriblandt de otte domænegårde (statsejede), som området indeholdt på daværende tidspunkt.

Som landskabeligt element er disse gårde væsentlige, fordi de oftest ligger sammen i større eller mindre grupper. Bygningsmæssigt har de bedste af dem betydning, fordi de i et og alt bygger på gammel dansk byggetradition. Desværre er den overvejende del af husmandsbrugene spoleret ved ombygninger, enten fordi de indgår i en landbrugsdrift, som er væsentligt større end de beskedne bygninger tillader, eller fordi de er ude af drift og overgået til beboelse alene. De tidligste udstykninger (f.eks. fra gården Tågerup) byggedes som vinkel anlæg under ét tag, mens de senere fra slutningen af tyverne (f.eks. fra gården Torninglund) er karakteristiske ved at stald/lade er adskilt fra beboelsen ved en lille mellembygning. Byggeriet er gedigent og stilsikkert, og der er kun små variationer i detailleringen, såsom taghældninger, opsprosnung af vinduer etc.

Husmandsstederne andre steder i kommunen repræsenterer en beskedent udvikling i forhold til de allertidligste. På dette nord for Skovbølling er stald og stuehus adskilt ved en lille mellembygning. Ofte var der - som den tredje side i anlægget - et hønsehus eller et maskinhus. I de fleste tilfælde er denne bygning væk.

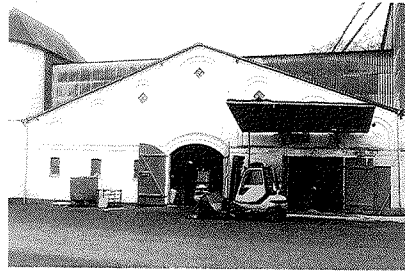
Dette håndværkerhus i midten af Hejls Kirkeby er formentlig fra midten af forrige århundrede for så vidt angår stuehuset, mens den høje, fritliggende værkstedsbygning er senere.

Købmandsbutikken i Store Anslet var i drift indtil sommeren 1992 - gennem de sidste 54 år med samme indehaver. Bygningerne er typiske eksempler på, hvorledes der omkring århundredskiftet byggedes til dette formål. Huset til venstre, der rummede bolig, har lidt mere "stil" end den trempelbyggede lagerbygning.

Aller Mølles hovedbygning er i sit ydre et smukt eksempel på byggeriet fra slutningen af 1700-tallet. Bygningen har et umiskendeligt landligt rokokopræg. Desværre er det indre noget ændret. De ældste vandmøllebygninger er stort set væk, men erstattet af disse ganske flotte, hvidkalkede bygninger. En række senere bygninger og siloer er heldigvis adskilt fra de gamle bygninger.

Småhåndværkshuse

Parallelt med den hurtige og voldsomme udbygning af landdistrikterne med de mange husmandsbrug, opstod et behov for en betjening af disse, især på det håndværksmæssige område. Dette var årsagen til, at der opstod en række mindre håndværksvirksomheder i landområderne. Desværre er kun få af disse tilbage i deres oprindelige udformning - og endnu færre i deres oprindelige funktion.

Landsbysmedien i Åstorp er i fuld funktion i en tidstypisk smedie, bygget i 1927, og den lille landhøker i St. Anslet var igang indtil sommeren 1992, i bygninger opført o. århundredskiftet. I Hejls findes et smukt eksempel på den lille landhåndværkers hus midt i byen, og der er tilsvarende gode eksempler i Kabdrup og i Stepping.

Udover de her nævnte findes enkelte gode småhuse i landdistrikterne, huse der delvis har været beboet af folk, der har været beskæftiget indenfor håndværkerhverv.

Smedeværkstedet i Åstorp er fra 1927, bygget i det meget moderne materiale der hed cementsten. Bygningen har stort set ikke undergået ændringer siden opførelsen.

Industri

Den industrielle udvikling i landområderne knytter sig alene til det ældste erhverv - nemlig møllerivirksomheden. Der findes i Christiansfeld Kommune adskillige møller - flere endog stadig i brug. Specielt skal nævnes Aller Mølle og Torning Mølle, der begge indeholder så store bygningsmæssige kvaliteter, at de burde sikres. Begge er anlagt som vandmølle anlæg ved Taps å, Aller Mølle med det ældste bygningsanlæg, hvor særligt den fine hovedbygning fra slutningen af 1700-tallet skal nævnes. Torning Mølle har et spændende og helstøbt anlæg fra slutningen af 1800-tallet.

Kær Mølle er smukt beliggende, men kun møllegården og dens hovedbygning er tilbage og i rimelig intakt stand. Som mange andre af landets vandmøller er også de tre nævnte møller placeret markant i landskabet.

Torning Mølle er et meget tidstypisk industrianlæg fra slutningen af forrige århundrede - opført i gule sten med røde dekorative elementer, trempelkonstruktion og forholdsvis flad taghældning. Anlægget er meget helstøbt og uden væsentlige ændringer.